

Nemes Gábor

## A televízió (tévéműsor) a média nyelvének tanításában

Az elmúlt évben már beszámoltam arról, hogy a média nyelvének tanulmányozását a legkönnyebben elérhető forrásra, az újságokra korlátoztuk. Az idei tanévben a technikai lehetőségek szerencsés változásával szélesíthettük a tömegkommunikációs eszközök skáláját: elérhetővé vált a magyar nyelvű televízió vétele. A műholdas televíziós adások ma már földrésznyi területeket kötnek össze. A Duna TV jóvoltából most Európa nagy részéhez közelebb került a mindennapi magyar valóság tükre szóban és képen. Ez a szolgáltatás javára válik nemcsak a határon túli és az európai szorvány magyarságnak, hanem nyelvünk külföldön történő tanításának is. Az új lehetőség új dimenziókat adott tárgyunk tanításához. Most ezzel kapcsolatos tapasztalataimról szeretnék beszélni.

1. Mindenekelőtt két kérdést kell tisztáznunk. Hogyan értelmezzük a média nyelvének fogalmát és mi a célja e nyelv tanulmányozásának. Az elsöre globálisan azt válaszolhatjuk, hogy mindaz, amit a sajtóban olvasunk, a rádióban és a televízióban hallunk, az a média nyelve. Ez azonban így túlságosan széles kereteket jelent, hiszen e nagy tömegkommunikációs eszközök a legváltozatosabb témakörökkel foglalkoznak, a legkülönbözőbb műfajokat használják: az aktuális politikai hírektől a tudományos igényű értekezésig, az esti mesétől a pop-rock magazinig. Nyelvészek és nyelvtanárok hallgatólagos megállapodása alapján a média nyelvének a napi kül-és belpolitikai történésekről, társadalmi, gazdasági és kulturális eseményekről szóló híradások nyelvét tekintjük. Ily módon a témabeli és műfaji sokféleség leszűkül, a tanulmányozandó nyelv konkrétta válik: könnyen rátalálunk az újságokban, a televízióban pedig a rövidebb-hosszabb hírösszefoglalókban vagy a tévéműsorokban. Ami pedig e speciális nyelvezet tanításának célját illeti, az több irányba mutat. Egyrészt, ez egy magasszintű nyelvyakorlat, mely a hallgatók írásbeli és szóbeli kifejezőképességét kívánja fejleszteni. Másrészt, a jól megtervezett témaválasztással hatékonyan gazdagíthatjuk általános magyar civilizációs ismereteiket és tájékozottságunkat az aktuális közéletben. Harmadrészt, az előbbiekből következőleg, olyan jártasságra tehetnek szert a nyelvtanulók, amely megkönnyíti számukra a magyar média rejtélyeinek a megfejtését, alaposabb megismerését.

2. Ma már nem szükséges a videótechnika létjogosultságát bizonygatni, mint ahogyan azt a nyolcvanas évek közepén tettük. Az akkor még gyér tapasztalatokon nyugvó, de optimista előrejelzések a várt hatás sokszorosával váltak valóra. A fejlett technikai civilizációra épülő kultúránkban kivételes szerep jut a képnek, a képi megjelenítésnek. A sugárzott képek a világ

tükörképét viszik a nézőkhöz. A világ átalakul valamivé, amit nézni kell (Arnheim, 1980). A televízió vonzerejének a titka a személyes részvétel, így figyelemfelkeltő hatása megelőzi minden más ismerethordozóét (Mákonvi, 1993). Igazságértéke már jóval vitatottabb. Az egyik oldalon állnak olyan közhelyszerű szentenciák, mint „a kamera nem hazudik”, „egy kép többet mond ezer szónál”, a másik oldalon e véleményeket tagadják, azzal vádolva a televíziót, hogy a napjainkban mitikus erővé váló kép alkalmas a valóság helyettesítésére (Loshitzky, 1992), vagy még inkább: a valóság illúziójának keltésére (Mákonvi, 1993). A képek, a képsorozatnak már önmagában is jelentése van. A pragmatikus célzatú televíziós képek e vizuális információjához még egy verbális csatorna is kapcsolódik, amely vagy a képen szereplő személyek természetes beszéde, vagy kommentár azzal a céllal, hogy kétséget kizáróan egyértelművé tegye a látványt.

Es ezen a ponton érkeztünk el a nyelvtanításhoz. Oktató tevékenységünk során szükségünk van a mozgó kép stimuláló hatására, de az igazi nyereség a kép és hang összehatásában rejlik. A videótechnika (televízió és képmagnó) olyan autentikus beszédet tud közvetíteni, amely más audiovizuális eszközzel megoldhatatlan. Az eredeti helyszínen felvett (vagy a „nyelvország” televíziójából rögzített) nem megrendezett beszélgetések, jelenetek révén a nyelvtanuló manipulációtól mentes eseményeknek lehet szem- és fültanúja. Ezáltal a képmagnó a tanulót közvetlenül hozza kapcsolatba a nyelvi valósággal (Bán, 1985). A képsorok nyelvi hitelességét növeli a szereplők beszéd közbeni magatartása: taglejtésük, arcjátékuk, testtartásuk, a beszélők közötti távolság, stb. E paralingvisztikai kísérő jelenségek jól megfigyelhetők és utánzásra készítetnek. A nyelvi hitelesség vizuális hitelességgel is párosulhat a kulturális és civilizációs információk közvetítése révén (Horváth, 1987). Mindezekhez az előnyökhöz kapcsolódik a mai képmagnók könnyű kezelhetősége és sokféle manipulációs képessége (a kép kimerevítése, a tetszés szerinti hely gyors kikeresése, a hang és a kép különválasztása, stb.). Ezek a technikai adottságok változatos és újszerű módszertani eljárásokat tesznek lehetővé.

Az itt felsorakoztatott pozitívumok mellett néhány jogosan felmerülő fenntartással is szembe kell néznünk. A kellően át nem gondolt videózás könnyen csábíthat a pusztán hangulatkeltés céljából rendezett „mozizás” zsákutcájába. A tanuló csak nézi és hallgatja a videófilmet, részt nem vehet benne, nem szólalhat meg. Ez a „tevékenység” legjobb esetben is csak a receptív nyelvelsajátítást segítheti (Bán, 1985). A másik félelem az, hogy ezek az alkalmi videófelvételek nem felelnek meg a korszerű oktatás követelményeinek, módszertani szempontból nincsenek előre megtervezve, időtartamuk, illetve műfaji sajátosságaik sem a nyelvtanítás legideálisabb segítői (Lóth,

1988). Röviden: a rendelkezésünkre álló felvétel a körülmények kényszerének terméke.

3. Lássuk ezek után, milyen jellegzetességei vannak a hírműsoroknak, milyen képi és nyelvi megformálásban kínálja a Duna TV a politikai-társadalmi-közéleti témákat. Egy nagy közös jegy nyomja rá bélyegét a magyar televíziózásra: a pénzsűkéből adódó olcsó kivitelezés. A stúdióból közvetített élő műsorok központi eleme a beszélő fej (talking head: Végvári, 1988). Egyedül vagy többen, de mindig hasonló módon: premier plántól kistotálíig, ülve, ritkábban állva, túlnyomórészt minimális kulisszák között. A bemondónak többnyire csak a feje látszik, így a fej és a száj mozgásán kívül legfeljebb csak néhány bevágott kép vagy rövid képsor jelenti a vizuális támaszt. Ezért is nevezi Mányoki Endre szellemes esszéjében a magyar televíziókat ezeket a műsorait rádiótévének (Mányoki, 1993). Nagyon kevés az aktuális eseményhez kötődő saját felvétel, saját riport. Az olcsó televízió a friss információt hordozó látvány hiányában szenved. A napi hírekhez kapcsolódó filmek idegen eredetűek, ezeknek jó esetben csak a fele szól közvetlenül az elhangzó aktualitásról. Másik fele filmtárakból származó illusztratív anyag. A szerkesztők egy képi közhely-gyűjteményből merítenek a nagy gyakoriságú témák és helyszínek (Bosznia, Ruanda, palesztinok, stb.) hitelességének vizuális igazolására az ismert – és így már – jelképtékűvé vált képek segítségével. A kép és szöveg arányából nézve: ezeket a tévés híreket illusztrált kommentárnak mondhatjuk, amelyben az összefüggő beszéd dominál, az illusztrációk pedig segédeszközként funkcionálnak. Nyelvi szempontból nem a beszéd túlsúlyával van kifogásunk, hanem azzal, hogy a képek nincsenek szoros kapcsolatban a szóval, tehát nem segítik a megértést. (Természetesen az elvont fogalmakat vagy témákat nehéz megjeleníteni. „A közalkalmazotti alapilletmény és az országos minimálbér összehangolása” címhez nem találni kifejező képet.)

3. 1. Mit mondhatunk a televízió nyelvről, a hallható nyelvről? Jóllehet a sajtó, a rádió és a televízió a média gyűjtőfogalomba tartozik, mégis jelentős különbségekkel találkozunk e három ágazat nyelve között. Különösen markáns az eltérés az olvasásra szánt és a hallás-látás útján felfogható üzenet között. A különbözőségek éppen a kétféle átviteli módban gyökereznek. A leírt szöveg stabil, állandóan kéznél lévő anyag, annyiszor olvashatjuk újra, amíg meg nem értjük. A hallható beszéd formájában érkező információ befogadására természetes körülmények között csak egyszeri lehetőség van: az elhangzás után már visszakeresni nem tudjuk. Az átlagos felfogóképességű televíziónézőhöz igazodó újságírás figyelembe veszi az elröppenő szóból adódó nehézségeket. Itt nincsenek bombasztikus címek, hatáskeltő szójátékok, bonyolult körmondatok, tömörítő-zsúfolt szószerkezetek, vagy ha mégis, akkor az a megértés rovására megy még az anyanyelvi nézőnél is. Az

újságnyelv tehát talányosabb, de tanításunk szempontjából könnyebben kezelhető. Ez az a sajátosság, amely meghatározza a két médium tanulmányozásának sorrendjét. A videós órák a sajtó nyelvének minimális ismerete után következhetnek. A hallgatóknak ismerniük kell az aktuális politikai nyelvezet kulcsszavait: rövidítéseket, a magyar közélet szereplőit, az éppen időszerű témaköröket és némi tájékozottságnak kell lenni az újságnyelvi frazeológiában.

A Duna TV híradóiban, örvendetes módon, nem találkozni az érthetőséget zavaró nyelvezettel, de a nyelvtanulók szemszögéből már ráismerünk a fenti hibák némelyikére. Vegyük példáinkat az 1994. június 1-i adásból. Hároméves tanulás számunkra kevés az idő a többszörösen összetett jelzős szerkezetek kibogozására. „Boros Péter dolgozószobájában tárgyalt a választásokon győztes Horn Gyulával.” (Az ige közvetlen bővítése még érthető, de az ehhez kapcsolódó bővítések már követhetetlenek.) „A szlovák parlament elé került az oly sok vitát kiváltó táblatörvény.” (Az első fennakadás az aktualitáshoz kötődő szóösszetételből adódik. Csak ezután következik a „táblatörvény” minősítésének megfejtése.) „A táblatörvény elfogadása része az ET Szlovákia felé megfogalmazott ajánlásainak.” (Ha a csikorgóan hivatalos nyelvet és a magyartalanságot nem is érzéklik, a zsúfoltságot annál inkább.) Az írott nyelv sűrít, halmozza a jelzőket, bennfentes zsargont használ. Olvasva mindenre van időnk, hallva legalább a fele homályban marad. „Tanácskozást rendeztek a hazai cigány kisebbség élet- és munkakörülményeinek javítása érdekében. A résztvevők a kormány részére ajánlást fogalmaztak meg a cigány kisebbség oktatási, közművelődési foglalkoztatási, jóléti helyzetének javítására... Bővíteni kell a szociális intézményhálózat területén az etnikai sajátosságoknak megfelelő eszközrendszer.” Ezzel szemben az újságolvasási előkészítés ismerőssé teheti ugyanezeknek a témaköröknek a zurnalisztikai paneljeit (pl. zökkenőmentes kormánytadás, a bíróság illetékese szerint, a két állam partneri viszonya, megvitatják a mindkét felet nyugtalanító problémákat, stb.)

3. 2. A jellegzetes riporter nyelvén kívül még két másik nyelv sajátosságaival találkozhatunk a tévéhíradóban. Az egyik a hivatásos bemondók által felolvasott szöveg vagy bekonferált filmjelentés. Nyelvi szempontból ez a hírműsorok legmegbízhatóbb része. A televíziós körülményekhez igazodó világos fogalmazás, a nyugodt ritmusú és tisztán artikulált beszéd a nyelvtanuló helyzetét is megkönnyíti. A másik nyelv a nyilatkozó személy, az interjúalany nyelve. Különleges pillanata ez a médianyelv tanulmányozásának: a természetes élő beszédet látjuk és halljuk a maga valójában. A beszélt nyelv logikáját, spontán fogalmazási, szerkesztési sajátosságait, öntudatlan megnyilatkozásait érhetjük itt tetten. Ez a nyelv

merőben más, mint a példamutató bemondói-műsorvezetői nyelv vagy a változatos színvonalú és előadású tudósításoké.

4. A kritikai megjegyzések ellenére a napi egyórás hírműsorban mindig találunk olyan anyagot, amely céljainknak megfelel. Mit választhatunk e bőséges kínálatból és hogyan használhatjuk ezeket a kiemelt részleteket? Mielőtt erre válaszolnánk, egy alapelvet szükséges leszögeznünk: a tévés órákat csak akkor tudjuk a legnagyobb hatékonysággal kiaknázni, ha alaposan ismerjük az elhangzó szöveget, tehát kezünkben kell lenni a leírt szövegnek. Jobb híján, ez a munka ránk, tanárookra hárul. Így ez a tény már önmagában kizárja egy hosszabb híradó teljes feldolgozását.

4. 1. Két esetben mégis kísérletezhetünk a teljességgel. Az első a tévés órák bevezetésére esik. A tévéhírek befogadásához a hallgatónak jó hallás (és látás) utáni megértési készséggel kell rendelkezniük. Ez pedig mindenképpen fejlesztésre szorul. Ezért a fokozatosság elve alapján, bevezető lépésként azokat a hírösszefoglalókat használhatjuk fel, ahol a par excellence rádiótévél-jelleg érvényesül. A kép nélküli rövid hírek lejegyzése nem megerőltető, és számíthatunk a tisztán beszélő bemondókra. Ezek a felvételek jó alkalmat kínálnak a hangzó politikai-társadalmi-közéleti hírek nyelvével való ismerkedésre, az íráskép és a hang azonosítására és mindezzel együtt, a kiejtés javítására.

A másik lehetőséget is a fokozatosság jegyében illeszthetjük munkánkba. Tudva azt, hogy a gyorsan pergő tudósítások részletekig hatoló felfogása még a legjobb hallgatóinknak is nehézséget jelent, teljes híradó esetén csak globális megértésre törekedhetünk. Feladatnak adhatjuk itt a tárgyalt témakörök és a hozzájuk tartozó kulcsszavak összegyűjtését.

4. 2. A részletes feldolgozás csak a kisebb híregységekben lehet eredményes. Így tehát tévés óráink többségében körültekintő választásra van szükségünk: viszonylag egyszerűbb nyelvezetű, érthető előadású, lassúbb tempójú részletek jöhetnek számításba. Az elemzésre szánt felvételek önmagában meglévő érdekességéhez még nekünk is hozzá kell járulnunk. A szöveg feldolgozásban érdekeltté tett hallgatóktól várhatunk érdemleges munkát. Ehhez ma már számos módszertani eljárás áll rendelkezésünkre (kulcsszó-szótár, megfigyelési táblázat, igaz és hamis állítások felismertetése, kihagyásos mondatok, irányító kérdések, a hang nélküli kép kommentálása, stb. : BAKONYI, 1986 ), melyeket azután a szöveg sajátosságainak és célkitűzéseinek megfelelően használunk fel.

4. 3. A tömény politikai és gazdasági hírek között felüdülésnek számítanak a kulturális eseményekről szóló beszámolók. A Duna TV híradásaiban számon tartja az aktuális évfordulókat, lapszemlét ad és egy-egy jeles személyiséget lát vendégül beszélgetésre. Ez a hírblokk közvetlenül adhat országismereti tartalmat tanításunknak.

5. Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a televíziós órák mindenekelőtt a szóbeli megnyilatkozást serkentették. Míg az olvasott sajtónyelv tanulmányozását jól felhasználhattuk az írásbeli kifejezőképesség fejlesztésére, addig a látott és hallott televízió megkönnyítette a társadalmi-politikai témájú lexikai anyag elsajátítását, hatékonyan javította hallgatóink kommunikációs készségét.

Egy jámbor óhajjal zárom mondanivalómat. E televíziós órák anyagának összeállítása kisipari módon és elég küzdelmesen áll elő, tartalmuk, szerkezetük esetleges. Mindnyájunk számára nagyon hasznos lenne, ha valamilyen, a magyar nyelv oktatásával foglalkozó intézmény időközönként a televízió legfontosabb és legértékesebb politikai és kulturális híreiből egy pedagógiai szempontból szerkesztett válogatást állítana össze a szöveggönyv mellékelésével. A megbízható minőségű felvételek és a tudatos szerkesztés előnyei mellett ezzel megszűnne függőségünk a vételi lehetőségek műszaki feltételtől és ugyanakkor a magyar nyelvű aktualitások eljuthatnának minden oktatóhelyre.

#### Felhasznált irodalom

1. ARRNHEIM, 1980 Arnheim, Rudolf: *A vizuális médiumok értékei és hiányosságai*. in: Oktatástechnika (szerk. : Falus Iván), Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.
2. BAKONYI, 1986 Bakonyi István: *A mozgóképi megjelenítés szerepe a nyelvoktatásban*. in: Az idegen nyelvi nevelés-oktatás néhány iránya és lehetősége, Budapest, 1986.
3. BÁN, 1985 Bán Ervin: *A videótechnika alkalmazásának lehetőségei a nyelvoktatásban*. Audióvizuális Közlemények, 1985. 22. évf. 5. sz. 260. o.
4. HORVÁTH, 1987 Dr Horváth Antal: *Videó az angolórán*, Idegen nyelvek tanítása. 1987. 177. o.
5. LOSHITZKY, 1992 Loshitzky, Yosefa: *L'Intifada dans les actualités télévisées: le cas de Nahalin*. Communication et langages, 1992. 99. sz.
6. LÓTH, 1988 Lóth László: *Egy politikai oktatóvideó készítésének „anatómiája”*. AV Kommunikáció, 1988. 25. évf. 6. sz. 236. o.
7. MÁNYOKI, 1993 Mányoki Endre: *Rádiótévé*. Szellemi környezetvédelem, Iskolakultúra, 1993. III. évf. 8. sz. 70. o.